

ALVIJANA KLARIĆ

Srednja škola Buzet

Antona Cerovca Tončića 7, HR – 52420 Buzet

alvijana.klaric@skole.hr

JEZIK ČAKAVSKE POEZIJE TUGOMILA UJČIĆA

Dijalektalnu književnost Pazina predstavlja Tugomil Ujčić u svojim pjesničkim zbirkama. U radu se analiziraju jezične značajke pjesama koje su pisane, kako sâm autor kaže, "u čakavštini grada Pazina". Dobiveni su rezultati uspoređeni s opisima u dijalektološkoj literaturi te je utvrđeno da su gotovo u cijelosti podudarni. Cilj je proučiti jezik istarskoga dijalektalnog pjesnika, utvrditi istosti i razlike u odnosu na dosadašnje rezultate istraživanja te dati doprinos istraživanju pazinskoga govora.

KLJUČNE RIJEČI: *čakavsko narječje, Tugomil Ujčić, sjevernočakavski ekauski dijalekt, središnji istarski poddijalekt, Pazin*

1. UVOD

Tugomil Ujčić, pjesnik, prozaik, dramatičar i publicist, rođen je 1906. u Pazinu, a umro je 1995. godine na Sušaku. Nakon talijanske okupacije otišao je u Karlovac u Istarski internat, koji je bio otvoren za istarske učenike izbjeglice. Nakon gimnazije upisao je studij jugoslavenske književnosti i hrvatskoga ili srpskoga jezika u Beogradu. Povratkom u Istru, točnije u rodni Pazin, 1966. godine nastaje njegov plodan književni rad. Pisanjem se počeo baviti vrlo rano, a najznačajniji radovi nastali su mu od 1953. godine nadalje, kada počinje pisati o prigodnim temama: oslobođenju Istre, novim društvenim prilikama, obnovi Motovuna, godišnjici Pazinske gimnazije i dr. Inače je gotovo cjelokupna tematika njegova opusa vezana uz Istru – uz kulturni, politički i socijalni život onoga vremena. Inspiraciju najviše pronalazi u njezinoj povijesti, pa tako često pjeva o teškome i nezavidnome položaju istarskoga kmeta, o crnoj noći koja se nadvila nad Pazinskom jamom kada su talijanski fašisti i Nijemci bacali žrtve u nju, o junaku Vladimiru Gortanu koji se borio za narodnu slobodu i mnogim drugim detaljima vezanim uz istarsku povijest. Često personificira Istru i pjeva o njoj kao o zemlji koja je nosila tešku pokoru svojega mučnog življenja. Inspiriran je i životom istarskoga čovjeka. Istrane prikazuje kao ljude koji su naučeni trpjeti od rođenja i strpljivo nositi svoj križ, ali i boriti se za pravdu. Usprkos teškim životnim prilikama, puni su optimizma: veseli su i pjevaju pokraj ognjišta. Uspoređuje ih s Velim Jožom: oni su *krepki* i *junaki*, baš kao što je on bio. Inspiraciju pronalazi i u ljepotama pazinskoga kraja: njegovim bregovima, vinogradima, maslinama. Često spominje Pazinčicu i Pazinsku jamu te legende vezane uz nju. Nekoliko pjesama posvećuje junacima Vladimiru Nazoru,

Velomu Joži i Vladimiru Gortanu. U istoimenoj pjesmi o Velome Joži pjeva kako je puno znoja prolio sa svojim narodom i kako su se njegove "nogi dinboko zatukle va istrijansko zemljo kako najtrje korijenje". Nekoliko je pjesama ratne tematike pisano i u dijaloškoj formi.

Ujčić je pisao poeziju na čakavskome narječju, hrvatskome književnom jeziku, srpskome i talijanskome jeziku.

Osim književnoga rada, bavio se i pravopisnim pitanjima. On i njegov brat Vitomir Ujčić u knjižici iz 1955. godine pod naslovom *Hrvatskosrpski književni jezik i pravopis* založili su se za uporabu Belićeva pravopisa iz 1929. godine. Naime, 1929. imenovana je komisija jezičnih stručnjaka koja je imala zadatak ukloniti razlike između Boranićeva i Belićeva pravopisa te na temelju toga napisati *Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole*. Ta je komisija uglavnom prihvatila Belićeva pravopisna pravila. Braća Ujčić su u spomenutoj knjižici u potpunosti dali prednost Belićevu *Pravopisu*, "odnosno (...) smatrali (su) da je unitaristički pravopis iz 1929. bio dobar te da bi Hrvati jednostavno trebali prihvatiti Belićev *Pravopis*" (Pranjковиć 2006: 34).

U ovome ćemo članku istražiti jezik njegovih čakavskih pjesama koje su pisane pazinskim čakavskim idiomom ili, kako sam pjesnik kaže, "u čakavštini grada Pazina". Istražit ćemo fonološke, morfonološke i morfološke značajke koje smo ekscerptirali iz njegove tri pjesničke zbirke te iz časopisa *Istarski mozaik*, u kojemu je također objavio nekoliko pjesama. Dobiveni će se podatci usporediti s onima koji su naznačeni u starijoj i recentnijoj dijalektološkoj literaturi, utvrdit će se istosti i razlike u odnosu na dosadašnja istraživanja te nastojati odrediti razlozi eventualnih odstupanja.

1. 1. DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA GOVORA PAZINA

Pazinski se govor spominje u mnogim dijalektološkim raspravama o čakavskome narječju, u kojima su zabilježene pojedine jezične značajke toga govora, dok cjelovite obradbe još uvijek nema. Najtemeljitije istraživanje svakako je provela Silvana Vranić u sklopu čakavskoga ekavskog dijalekta, a rezultate je prikazala u doktorskoj disertaciji te kasnije u knjizi *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi* (Rijeka, 2005.). Josip Lisac je u knjizi o čakavskome narječju (2009.) u opisu sjevernočakavskoga dijalekta naveo pojedine primjere za pazinski govor na svim jezičnim razinama.

Tim se govorom prvi bavio srpski dijalektolog Aleksandar Belić, koji je boravio u Istri tijekom 1911. i 1912. godine. Tom je prilikom ispitao mnoge govore, pa tako i pazinski. Jedan od ciljeva bio mu je riješiti "osnovna pitanja o razvitku čakavskog dijalekta uopšte (...) te saopštiti o govornim grupama koje sam mogao konstatovati na pomenutom terenu" (Belić 1912: 223). U *Izvještaju* koji sadrži rezultate istraživanja najviše je pozornosti posvetio govorima središnje Istre zbog različita odraza stražnjega nazala *q*. Josip Ribarić je za potrebe svoje doktorske disertacije istražio govore u Istri, uključujući i pazinski govor. Spomenuo je nekoliko njegovih najznačajnijih jezičnih značajki i ubrojio ga u sjevernočakavski dijalekt koji pripada južnoslavenskoj skupini (v. Ribarić 2002: 44–48). Nekoliko godina

nakon njega istarskim se govovima bavio poljski dijalektolog Mieczysław Małecki, koji u studiji *Slavenski govori u Istri* obrađuje pazinski govor u sklopu centralnih govora (v. Małecki 2002: 48–54). Toga se govora dotiče i u opsežnome radu o čakavizmu, koji je objavljen u *Čakavskim studijama* (v. Małecki 2007). Nekoliko jezičnih značajki naveo je i Asim Peco u *Pregledu srpskohrvatskih dijalekata*, i to u poglavlju u kojemu se bavi problematikom istarskih govora (v. Peco 1980: 134, 142). Kao jedan od čakavskih govora pazinski govor spominje i Tone Peruško u prilogu *Razgovori o jeziku u Istri* (v. Peruško 1965: 17). Petar Šimunović u članku "Mozaik istarskih govora" spominje čakavske govore srednje Istre, pa i Pazina, čija je čakavština veoma slična "klasičnome čakavskom ekavskom dijalektu ekavskoga tipa rasprostranjenom u istarskoj Liburniji po Kastvu i na istoku do Bakra" (Šimunović 1985: 66). Opisujući fonologiju čakavskoga narječja, Milan Moguš navodi i primjere govora Pazina, s Božidarom Finkom taj govor ucrtava na karti čakavskoga narječja te ga u opisu ubraja među govore koji imaju svih osam kriterija koje su autori odredili za izradbu karte čakavskoga narječja. Pojedine jezične značajke spominju i drugi istraživači pri opisu istarskih govora ili određivanju granica dijalekata u Istri.

2. FONOLOŠKE I MORFONOLOŠKE ZNAČAJKE

Zamjenica *ča* (G jd. *česa*) javlja se kao:

- a) upitna: *Ča ću na kanpanje?* ("Jas grien va grad"); *Ča ne vidite barba Tuoneta?* ("Signoria Camus")
- b) odnosna: *zakračie ča je bolje moga* ("Marinier"); *da van reče hvala za se ča ste storili* ("Kmet gleda leuona"); *Buoh zna ča nas tamo čeka* ("Va Afrike"); *ubi je se ča je naša* ("Buoji"); *ma se ča je bilo, zavajk je pasalo* ("Signoria Camus"); *a ča je triebe je zna samo plován* ("Babina kuća va jame")
- c) neodređena: *ni nan bilo ča za zamerit* ("Mora"); *da ne bite ča zamerili staremu Juožetu* ("Kmet gleda leuona"); *ku so ča nepodobnega storili* ("Nuono Jože")
- d) neodređena zamjenica *nešto* odgovara značenju 'nešto', a *nič* značenju 'ništa': *nešto fali* ("Buoji"); *i vajk pensala da nič ne zna na sviete* ("Torna se je"); *valja vajk delat/čuda delat/nič ne znat* ("Jas grien va grad"); *kuća mu ni nič želela* ("Piet sini"); *već nič ne prosin i ne išćen* ("Marinier")
- e) ovjereno je i nekoliko oblika upitno-odnosne zamjenice u značenju 'čiji': *čigovi so vapori* ("Marinier"); *čigove so rive* ("Marinier")
- f) veznik u značenju 'jer' glasi *zač*: *zač tarpljenja je bilo čuda* ("Proklet bi ki zabi"); *zač znan da mislite na me* ("Va Afrike"); *zač san bi mići, mići otročić* ("Nuona Marija"); *zač liek za neposluh saki bila je baketa* ("Mora")
- g) u stihu *i ti ča si od mane legendo stori* ("Kmet gleda leuona") zamjenica *ča* javlja se u značenju 'koji', a u stihovima *nuona se je jadila ča ne škrbi za kanpanjo* ("Nuono Jože") i *vesel ča je dočeka i tridesetipieto letnjico pazinskega šetienbra* ("S pipon med zuobi") javlja se u službi veznika.

Starohrvatski je poluglas u svim položajima i primjerima dao samoglasnik *a*: *danas, glad, glas, grad, jedan, kade, kostanj, kraji, maglo, mladi, otac, stara*. U nekim od navedenih primjera (*kade, maglo*) vidljiva je tendencija jake vokalnosti, koja je najviše došla do izražaja u čakavskome narječju.

Praslavenski početni glasovni niz *vъ prelazi u *va* kada se javlja u ulozi samostalnoga prijedloga: *va crikvah* (npr. "Ulike"); *va kavah* (npr. "Veselo zakantajte"); *va Istrije* (npr. "Ni mu bilo dano"); *va vojskah* (npr. "Tuji soldati"); u korijenu riječi *važgalo* (npr. "Veselo zakantajte") i u složenici *vajk* (npr. "Stare supeli"), dok se u imenici *nuk* (npr. "Stare supeli") reducira.

Samoglasnički se inventar sastoji od osam jedinica: pet temeljnih, samoglasnoga *ɾ* te diftonga *ie* i *uo*, koji su nastali od dugoga *ē* i dugoga *ō* (bez obzira na podrijetlo). Povećanje broja samoglasnika odlika je jake vokalnosti. Prema našem jezičnom iskustvu, ali i prema podacima u dijalektološkoj literaturi, "diftonzi [ie], [uo] značajka su svih žminjskih i pazinskih govora izuzev mjesnoga govora Tinjana (...)" (Vranić 2005: 338). Ono što se u Ujčićevoj poeziji ne podudara s pazinskim govorom jest činjenica da u spomenutome govoru postoji i zatvoreno *q*, monofonški vokal zatvorene artikulacije, a javlja se ispred i iza nalaza. Pretpostavljamo da pjesnik nije pronašao odgovarajuće grafičko rješenje za taj glas, pa ga vjerojatno zato nije bilježio. Potvrde su za diftong *ie* sljedeće: *briegi, ciedilo, crikvah, kamienje, klie, marinier, ordienje, priek, teštament, triesa, zapliešite*, a za *uo*: *buoh, grobuon, kantuon, koluore, kuos, nuonetove, pomuočen, ruonpajo, Sluokovići, sopuo, škuolah, vapuor* i mnogi drugi. Što se tiče samoglasnoga *ɾ*, veći se dio primjera javlja bez popratnoga vokala, a tek dio primjera dolazi s popratnim *a*. U prvu skupinu ulaze primjeri tipa *brčka, bršljive, črni, držalo, grde, krgano, krtu, krvi, mršave, mrtve, mrve, mržnjo, prsti, prve, smrti, smrtne, srca, škrbet, trden i vrha*, a u drugu primjeri tipa *darža, garmele, karvavi, paršuta, paržuone, tarbuh, tarpet, tarpljenja, Tarsat, varnit*. Neujednačeno bilježenje zamijećeno je samo u glagolu *otprli* i *otparli*. Jezično nam iskustvo kazuje da se u primjerima druge skupine zapravo javlja popratno šva, i to najčešće (kao što je vidljivo i iz primjera) u nenaglašenim slogovima, a takvi se primjeri često javljaju u govorima središnje Istre. Tu bi ušla i riječ *krvano* iz prve skupine, koju je Ujčić zabilježio bez *a*. U knjizi *Čakavsko narječje. Fonologija* Milan Moguš u poglavlju o samoglasnome *ɾ* piše da je *ar* arhaizam iz starijeg čakavskog te da je riječ o posebnome vidu diftongacije (v. Moguš 1977: 30).

U pojedinim se primjerima *o* ispred akcenta zatvara, no ta je pojava nesustavna i zahvaća tek pokoji leksem: *ubed, ubiešali, ugnja, ugnjišće, una, unega, unakuov, va ubraze, ubrisa, upočinit, ustat i uženjen*. Glagol *veruva* jedini je primjer u kojemu se *o* zatvara iza akcenta. Sporadična je jezična pojava i tzv. akanje, koje je zahvatilo svega tri imenice: *banavrekah, po kanobah* i *patoka*.

Zamjena je stražnjega nazala *q* višestruka: u A jd. ženskoga roda i 3. l. mn. prezenta redovito se realizira kao *o* (*jamo, kožo, mržnjo, pipo, pravico, srečo*), u morfemu *-nq-* kao *i* (*kihnit, upočinit, varnit*), a u korijenskome morfemu interferiraju samoglasnici *u*, *o* te diftong *uo*: *dube; gobicah; ruoka, puote, zuobi*. Fonem *l* dao je, naravno, *u*: *dugo, pune, sunce, suze*. U primjerima *miesa* (G jd. od *mieso*) i *žieja* prednji nazal *ɛ* dao je *e*, a primjeri sa starijim odrazom (*a*) iza palatala *j*, *ž* i *č* nisu zabilježeni. U pazinskome govoru, kao i u većini istarskih govora, sačuvaao se u

svega nekoliko primjera, i to samo iza *j*: *jačmik* i *zajik* (metateza od *jazik*), no u Ujčićevoj poeziji nije zabilježen nijedan od ta dva primjera.

Refleks je jata sustavno ekavski i u korijenskim i u relacijskim morfemima: *beseda, bežali, crikve, delo, gnjezdo, jes, krepko, leto, preseka, sedela, sliepi, sviete, vetra, železa; benečanskeh, dalekeh, dobreh, dveh, goreli, grofovskih, junačnej, karvaveh, krepljeji, ledeneh, ljučkiah, mrtveh, mučneh, našeh žienskeh, pazinskih, prveh, seh, sigurneje, sojeh, starih, starinskih, škrbet, tarpet, ten, tolikeh, trden, treh, ukrajinskih, veseleje, videt, viseli, zrušeneh, želeli, želet, živet*. Ikavski je refleks zabilježen samo u primjeru *prolić*.

Za čakavsko je narječje u cjelini karakteristično nepostojanje zvučnih afrikata *dž* i *đ*, što se očituje i u Ujčićevoj čakavskoj poeziji. Naime, odraz praslavenske suglasničke skupine **dj* je *j*, a suglasnik *dž* prelazi u *ž*: *grajani, je bila mlaja, navajeni, oslobojenja, reje, rjava, rojenja, sujeno, trje, tuji soldati, žieja; okoli žepa*. Nepostojanje *đ* vidljivo je i u osobnom imenu *Jovanin*, u kojemu se na mjestu talijanskoga *g* ostvaruje *j*. *Đ* se u čakavskim govorima javlja obično u tuđicama talijanskoga podrijetla tipa *đardin, điran, đorlanda* i sl. Ujčić, međutim, u takvim riječima bilježi glas *dj*, a ne *đ*: *djornal*. Izuzetak je imenica *đenazija* u značenju 'gimnazija'. U starijoj se dijalektološkoj literaturi (Maček 1928) spominje čakavizam kao jedna od karakteristika pazinskoga govora, no ta jezična crta nije ovjerena u Ujčićevoj poeziji, a ni u recentnijim istraživanjima. Potvrđena je u nekim susjednim govorima, na primjer u Gračišću i Lindaru¹, u kojima je čuvaju samo pripadnici starije generacije (v. Klarić 2012).

Suglasnik *v* ograničene je distribucije. Gubi se ispred *r* u suglasničkoj skupini (*storeni, trdo*), u zamjenici *vās* i njezinim oblicima (*sakoj, saken, si, seh, sejenien, sejena*), u posvojnim zamjenicama (*tojega puka; va soje selo; na grobe sojeh starih; va sojo pravo domovino; sojega mučnega življenja*) i u imenici *lasi*. Suglasnik *lj* sačuvan je svugdje gdje mu je prema etimologiji mjesto, a u primjerima *dažlja, siplje, uglievlja* nastao je kao rezultat epenteze.

Među općekaavske crte ubrajamo prijelaz *-m* u *-n* na kraju relacijskoga morfema. Takvi su primjeri u Ujčićevim pjesmama mnogobrojni, pa ćemo ilustrativno navesti samo neke: *baliduoron, brigadan, buron, išćen, kamikon, kaštelon, kurajon, napon, patljunačon, pipon, prosin, srcen, šoldon, velon, željon* i mnogi drugi. Na kraju korijenskoga morfema *-m* je zamijenjeno sa *-n* samo u primjerima *osan* i *sran*. U većini čakavskih govora nailazimo na primjere *sedan, osan* i *Vazan/Ozan*. Prema našem jezičnom iskustvu, tako je i u pazinskome govoru, no u Ujčićevim pjesmama od ta tri primjera zabilježen je samo broj *osan*. Neizmijenjeno *-m* na kraju korijenskoga morfema zabilježeno je u riječima *jaram* i *sam* (*kapac san sam navigat*, u pjesmi "Signoria Camus").

Završno *-l* odlično se čuva na početku završnoga sloga u imenicama i pridjevima te na početku unutrašnjega sloga, a reducira se u jednini muškoga roda glagolskoga pridjeva radnog. Tako je u svim ekavskim i ikavsko-ekavskim govorima središnje Istre. Redukciju završnoga *-l* u kategoriji glagolskoga pridjeva radnog Silvana

¹ Istraživanje govora Lindara proveli smo tijekom 2015. godine, ali rezultate nismo još objavili.

Vranić navela je kao bitnu razlučnicu u odnosu na sve ostale poddijalekte ekavskoga dijalekta (v. Vranić 2005: 339). Primjeri za prvu i drugu kategoriju jesu *buol*, *buolna*, *debul*, *kavidal*, *kotal*, *misal*, *telce*, *vesel*, a za treću *bi*, *hiti*, *hodi*, *klie*, *napi*, *obaša*, *poče*, *torna*, *tuka*, *vide*, *zakračie*.

Pazinski je govor šćakavski, a brojne potvrde nalazimo i u Ujčićevoj poeziji: *gospoščina*, *išćen*, *kmeščine*, *Labinščine*, *lašćelo*, *opročćenija*, *Pazinščine*, *puščćenon*, *spušćajo*, *starošće*, *stiščćen*, *ščurak*, *ugnjiščćen*, *zapuščćeni*.

Rezultat jotovanja skupine *zgj je žj u primjeru *dažlja*, a skupina zj u imenici *grojze* dobivena je od skupine *zđj, koja je metatezirana u jz.

Sačuvana je stara suglasnička skupina *čr u pridjevu *črn* i njegovim oblicima (*črne*, *črnnon*). Skupine *šk*, *šp* i *št* zastupljene su u primljenicama talijanskoga podrijetla: *škuro*, *škierce*; *šperanci*, *špendivat*; *furešta*, *gušt*, *štancija*, *štramac*, *štuorijo*, *študijane*.

Zamjenica *ki* pokriva značenja 'tko' i 'koji'. Njezini oblici glase *ka*, *ko* (jedninski oblici N jd.), *ki*, *ke*, *ka* (množinski oblici N mn.). To potvrđuju sljedeći primjeri ekscerptirani iz Ujčićevih pjesama: *proklet bi ki zabi* (iz istoimene pjesme); *ki od nas ne pameti* ("Martin je klie"); *ki zna kade* ("Nuono Fortunato"); *za tići ki nad Istrijon letijo* ("Ni mu bilo dano"); *za vapori ki va Istrijo peljo* ("Ni mu bilo dano"); *va kien se kuhajo kunpiri* ("Zrele so"); *slavienska zemlja ka te je rodila* ("Signoria Camus"); *jame va ke so ljudi hitali* ("Signoria Camus"); *za zmerit ko dinbljino oro, i nuovo ko kanconeto* ("Na pazinskem cimitre"); *grane na kieh so ubiešali* ("Signoria Camus"); *za sunčen ko va Istrije vileza* ("Ni mu bilo dano").

U pokaznih su zamjenica zamijećena dva oblika: nesloženi (*to*, *ta*) i složeni, koji su nastali tako što se nesloženom obliku dodao pridjev *isti* u odgovarajućem rodu i broju. U drugome slučaju zamjenica se javlja u značenju 'upravo taj'. Kao primjeri mogu poslužiti naslovi dviju pjesama: "Nuona Marija, onajsta od matere" i "Nuono Fortunato, onisti od matere". U oba primjera upućuje se na upravo ovoga/ovu o kojemu/k kojoj se govori.

Praslavenska skupina *vьsь u osnovi neodređene zamjenice nakon gubitka jerova metatezom je prešla u *sv*, a zatim se u mnogim govorima čakavskoga narječja, pa tako i u pazinskome, suglasnik *v* reducirao. Primjeri kojima možemo to posvjedočiti jesu sljedeći: *se je naše delo* ("Još si mići"); *njigove so bile se livade, si vruočki, sa trslja i kostanji* ("Štuorija od dveh brati"); *buoja je saki kantuon obaša* ("Buoja"); *od sega gušta* ("Nuono Jože"); *se puške i teple mitralje* ("Buoja"); *za son voljon* ("Tuji soldati"); *da se sega navadi* ("Puli ugnja").

Rotacizam (prijelaz ž u r) zabilježen je u prezentskoj osnovi glagola 'moći': *moreš*, *more*, *morete*, ali i u priložima s nekadašnjom česticom *že: *sagdere*.

U čakavskome se narječju suglasničke skupine pojednostavnjuju ispadanjem jednoga člana ili njegovim prelaskom u manje napet glas. U početnome je slogu pojednostavnjivanje zabilježeno u primjerima *tiće* i *šenica* gubljenjem početnoga okluziva *p*, u imenici *hćeri* (G jd. od *hćier*) *k* prelazi u frikativ *h*; u središnjem slogu zabilježena je potpuna redukcija okluziva *d* u primjerima *jene*, *jenega*, *jenaki*

i *puolne*, okluziva *t* u *žalosan*, a *k* u *letrika*. U pridjevu *lahko* *k* prelazi u *h* jer su se dva suglasnika *k* našla zajedno (usp. **lbg̃ko* > *lagko* > *lakko* > *lahko*). Nadalje, u pridjevu *niemški* afrikata se zamjenjuje manje napetim frikativom, ali u *lačne*, *počne*, *nič* i *človek* afrikata *č* ostaje. Skupina *ts* prelazi u *c* u pridjevu *kmiecki*, ali se taj prijelaz ne provodi u *hrvatski*. U završnome se slogu redovito pojednostavnjuje skupina *st* gubljenjem završnoga okluziva: *čas*, *kuos*, *mlados*, *rados*. Ono što odstupa od dosadašnjih istraživanja jest činjenica da Ujčić ne provodi obezvučenje finalnih zvučnih suglasnika kao ni promjenu *v* u *f* na kraju riječi i ispred bezvučnih suglasnika. U starijoj i u recentnoj literaturi ta se jezična značajka navodi kao jedna od karakteristika pazinskoga govora, ali i većine govora središnjega istarskog poddijalekta: "Obezvučenje je zvučnih konsonanata u dočetcima finalnih slogova dosljedno, u dočetcima je unutrašnjih i finalnih slogova sonant /v/ zamijenjen suglasnikom /f/, a u dočetcima je finalnih slogova suglasnik /g/ zamijenjen suglasnikom /h/ u većini govora ovoga poddijalekta (...)" (Vranić 2005: 342).

Prijedlozi (i prefiks) 'iz' i 's/sa' stopili su se u *z*: *z barilici*, *z bukaleti*, *z Učki*; *z buron*, *z gušton*, *z materami*; *zgubit*, *zguli*, *zmerit*, *zminat*, *zračunat*, *zrušeneh*. Uz njega se javljaju pozicijski uvjetovane inačice *s* i *š*. Inačica *s* javlja se ispred bezvučnih suglasnika, a *š* ispred palatala *nj*: *s karvaveh*, *s Kastva*, *s Kaštela*, *skubli*, *spraznimo*, *stoči*, *stuć*; *š čobani*, *s krpon*, *s pipon*; *š njimi*.

Za čakavsko je narječje karakteristično nepostojanje sibilizacije kao morfonološke kategorije. Tako je i u poeziji Tugomila Ujčića, ali i u suvremenome pazinskom govoru. To potvrđuju primjeri *z junaki*, *ščurki*. U leksemima *Buojže*, *fajnske*, *gruojze* i *vrajžo* provodi se metateza, a u *samlje* i *diblji* disimilacija. Riječi *srečno* (za *srečno smrt je saki dan moli*, u pjesmi "Nuono Fortunato"), *smrčon* nastale su jotacijom skupine *jt*, a u imenici *lišće* provedeno je tzv. novo jotovanje. U riječima *teplina*, *teplo* i *popel* dolazi do prijevoja. Protetski konsonant *j* zabilježen je samo u glagolu *jim* (1. l. jd. glagola 'jesti'), dok riječi s *v*-protežom nisu zabilježene. Nesustavna pojava protetskih konsonanata i njihovo pojavljivanje u svega nekoliko primjera karakteristika je većine ekavskih govora središnje Istre. U pjesmama u kojima dolazi do izražaja povijest Istre Ujčić vrlo često spominje *Talijo*, primjer u kojem dolazi do redukcije početnoga vokala. Često dolazi i pridjev *zdr̃el* (-a, -o), u kojemu se javlja epentetsko *d*, koje se ponekad razvilo između *z* i *r*.

Pjesme iz zbirke *Po pazinskeh briegah* autor je i akcentuirao. Na temelju njihove analize zaključili smo da akcenatski sustav, prema klasifikaciji Milana Mogušaa, pripada starome troakcenatskom, kako su potvrdili i svi dosadašnji istraživači pazinskoga idioma. Sastoji se od triju akcenata: kratkosilaznoga, dugosilaznoga i akuta, s tim da potonji Ujčić bilježi znakom za dugouzlazni akcent. Primjeri: *kāmik*, *rēka*, *ugnjišća*, *zemlji*; *dān*, *buōji*, *limuōni*, *sūnce*; *čápá*, *butegár*. Samoglasno *r̃* može biti dugo i kratko: *vřhu*; *čřn*, *křv*, *třdo*. Mjesto je naglasaka staro: *kadā*, *lovit*, *ondā*, *otrokē*, *pišitē*, *tekli*, *zemlji*, a sačuvane su i prednaglasne duljine: *bilē*, *ležimō*, *triēpēle*, *zagrādi*, *žiejā*. Dakle, u odnosu na najstariju čakavsku akcentuaciju u potpunosti su se izgubile zanaglasne duljine.

3. MORFOLOŠKE ZNAČAJKE

Što se tiče morfologije, izdvojiti ćemo sljedeće osobitosti: nastavak je L jd. muškoga roda *-e*: *na briege, na cimitre, na grobe, va kotle, va Pazine, po sviete, va živote*. Taj je nastavak poznat i nekim drugim ekavskim govorima središnje Istre, primjerice žminjskome i gračaškome. Očekivano, V je rijedak, javlja se u svega nekoliko primjera, primjerice *druže* i *sinko*. U svim ostalim primjerima izjednačen je s N: *dobri muoj čaća, Martin muoj, a ča, nuono, nimamo i mi takuov kus zemlji?* U G mn. tih imenica alterniraju nastavci *-i* i *-ø*, ali prevladava prvi. Ta je dva nastavka za svoga istraživanja ovjerila i Silvana Vranić. Nastavak *-ø* zabilježen je samo u imenicama *cukerančić* i *dan* (*za piet dan vožnje*, u pjesmi "Nuona Marija"). U A mn. zabilježen je nastavak *-e*, a tako je i u današnjem govoru: *libre kupovala, zvali ljude*. U D mn. javlja se nastavak *-on* (*družeton, fašiston, ukon*), u L mn. *-ah* (*po briegah, po logorah*), a u I mn. *-i* (*vajk gleda za tići ki nad Istrijon letijo, po zidi, med partižani, med zuobi*). U imenicima srednjega roda u L jd. se, kao i u muškome rodu, javlja nastavak *-e*: *po muore (kapac san sam navigatli po muore perle iskat, u pjesmi "Signoria Camus"), po blate, va sele*. U G mn. ovjerena su samo dva primjera, oba s nastavkom *-ø*: *liet, ukan*, a u L *-ah*: *po selah, na ustah*. U deklinaciji imenica *e*-vrste najznačajnije je istaknuti staro razlikovanje triju množinskih padeža: D ima nastavak *-an* (*brigadan*), L *-ah* (*va kavah, na ruokah, na Škriljah, po škuolah, na žurnadah*), a I *-ami* (*ovcami, ruokami*). U G jd. te N i A mn. zabilježen je nastavak *-e* iz palatalne deklinacije, što je ovjereno i u dijalektološkoj literaturi (v. Vranić 2005: 342). Primjeri: *gospodar san muora i njigove bure i bonace, od sviete Marije na Škriljah, ni besede ni reka, od prve vište*. Arhaičnost je prisutna i u G mn., u kojemu se beziznimno javlja nastavak *-ø*: *fortiec, krav, jabuk, makin, ravnic, saj, smokav, štuorij, žil*. U većini govora središnjega istarskog poddijalekta javlja se nastavak *-on* u I jd. imenice toga roda (v. Vranić 2005: 343). Tako je i u Ujčićevoj poeziji: *nad Istrijon, z buron, z velon željon, pod Talijuon*.

U pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji prevladali su nastavci palatalne deklinacije, kao i u većini čakavskih govora: *istrijanskega, mučnega, starega, staremu, svietega, tustemu, vedrega; kega, našega, sega, tega*. Zabilježen je stari oblik zamjenice za 1. l. jd. – *jas*, a G glasi *mene*. Autor je jedanput upotrijebio poseban genitivni oblik zamjenice 'ja' – *puli jame* – koji se javlja samo uz spomenuti prijedlog. U tom se obliku prijedlogu *puli* dodao nastavak *a* kada se našao pred nenaglašenim oblikom zamjenice, a zatim je došlo do epenteze *l*, koje se automatski ostvarilo između *i* i *a*.

Infinitiv i glagolski prilog sadašnji redovito su krnji: *iskat, tarpet, tuć, umriet, zmastit, zmerit; kantajuć na tanko i debelo, švikajuć veselo, jašieć na tovariću*. U glagolu *vileza, vilezlo* i *vignali* zabilježen je prefiks *vi-*, čest u ekavskim govorima središnje Istre. Javlja se i u ikavsko-ekavskom govoru susjednoga Zarečja, a zabilježio ga je Josip Lisac pri analizi jezika Glorije Rabac-Čondrić. Naznačio je da primjere s tim prefiksom "susrećemo i u slovenskim govorima i sjevernoslavenskim jezicima" (Lisac 2005: 97). Kondicional se u čakavskome narječju tvori od posebnih oblika glagola *biti* i glagolskoga pridjeva radnog. Ti su oblici općečakavska posebnost, pa ih ubrajamo u alijetete. U Ujčićevoj su poeziji zabilježena tri oblika: *bin, biš* i *bite*.

4. ZAKLJUČAK

Čakavske pjesme pokojnoga Tugomila Ujčića pisane su pazinskim idiomom koji pripada sjevernočakavskom ekavskom dijalektu. Analizom su utvrđene sljedeće jezične značajke: zamjenica *ča*, postojanje diftonga, trojak odraz stražnjega nazala *q*, ekavski refleks jata, ispadanje završnoga dentala *t* u finalnoj skupini *st*, nepostojanje sibilizacije kao morfonološke kategorije, stari troakcenatski sustav, krnji infinitiv, očuvani izvorni čakavski oblici kondicionala, postojanje prefiksa *vi-* u pojedinim glagolima, arhaičnost u trima množinskim padežima imenica ženskoga roda *e*-vrste, nastavak *-e* u G jd., N i A mn. ženskoga roda, nastavak *-ø* u G mn. imenica svih triju rodova (uz noviji nastavak *-i* u muškome rodu) i mnoge druge. Sve navedene jezične značajke spominju se i u dijalektološkoj literaturi kao karakteristike pazinskoga govora. No, utvrđeno je i da se jezik pjesama Tugomila Ujčića samo u dvije jezične crte ne slaže s postojećim dijalektološkim opisima. Riječ je o zatvorenome *q* i obezvučenju finalnih zvučnih suglasnika, uključujući i prijelaz *v* u *f*. Za zatvoreno *q* možemo pretpostaviti da ga autor nije bilježio zbog nepronalaska odgovarajućega grafičkog rješenja, dok za obezvučenje ne možemo sa sigurnošću utvrditi zašto ga nije zabilježio.

Čakavska poezija Tugomila Ujčića može poslužiti čitatelju da se upozna s pazinskim govorom druge polovice 20. stoljeća, a na sadržajnoj razini ona se nameće kao trajno svjedočanstvo o povijesti Istre.

IZVORI

Ujčić, Tugomil. 1954. *Po pazinskeh briegah. Pjesme u čakavštini grada Pazina*. Pula: Istarske knjižare "Matko Laginja".

Ujčić, Tugomil. 1968. Moji nuoneti i nuone. *Istarski mozaik* 6, 1–2–3: 214.

Ujčić, Tugomil. 1969. *Dan nad danima*. Pazin: Pododbor Matice hrvatske u Pazinu.

Ujčić, Tugomil. 1983. *Kuraja nan ni falilo*. Pazin: Katedra Čakavskog sabora.

LITERATURA

Belić, Aleksandar. 1912. "Izveštaj o pribiranju dijalektološke građe potpomognutom sredstvima iz 'Velimirijanuma'". *Godišnjak SKA* 26: 221–259.

Brozović, Dalibor i Pavle Ivić. 1988. *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. Zagreb: Leksikografski zavod "Miroslav Krleža".

Klarić, Alvišana. 2012. *Govor Gračišća*. Pazin: Matica hrvatska.

Lisac, Josip. 2005. "Proučavanja jezika hrvatske dijalektalne književnosti: Istarska čakavština Glorije Rabac-Čondić". *Čakavska rič* 33, 1–2: 95–99.

Lisac, Josip. 2009. *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

- Mañeckí, Mieczysław. 2002. *Slavenski govori u Istri*. Rijeka: Maveda.
- Mañeckí, Mieczysław. 2007. *Čakavske studije*. Rijeka: Maveda.
- Moguš, Milan. 1977. *Čakavsko narječje. Fonologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- Peco, Asim. 1980. *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*. Beograd: Naučna knjiga.
- Peruško, Tone. 1965. *Razgovori o jeziku u Istri*. Pula: Glas Istre.
- Pranjković, Ivo. 2006. "Hrvatski jezik od godine 1945. do 2000.", u: Samardžija, Marko i Ivo Pranjković (ur.). *Hrvatski jezik u 20. stoljeću*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Ribarić, Josip. 2002. *O istarskim govorima, Razmještaj južnoslavenskih dijalekata na poluotoku Istri s opisom vodičkoga govora*. Pazin: Josip Turčinović d.o.o.
- Šimunović, Petar. 1985. "Mozaik istarskih govora". *Istra* 23, 3–4: 66–72.
- Ujčić, Rudolf. 2015. *Istarske čakavske dijalektološke teme*. Pula: Matica hrvatska.
- Vranić, Silvana. 2005. *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*. Rijeka: Filozofski fakultet.

THE LANGUAGE OF THE ČAKAVIAN POETRY OF TUGOMIL UJČIĆ

In his poetic collections Tugomil Ujčić represents the dialectal literature of Pazin. This paper describes the linguistic characteristics of the songs, as the author says, "in čakavian of the city of Pazin". The final results were compared to the descriptions in the dialectological literature and were found to be almost entirely matching. The goal is to analyze the language of the Istrian dialectal poet, to determine the difference in comparison to previous research results and to contribute to the research of the language of Pazin.

KEY WORDS: *Čakavian dialect, Tugomil Ujčić, North-Čakavian dialect, Central istrian subdialect, Pazin*